

СУФІКСАЛЬНІ ПРИСЛІВНИКИ ІЗ КОРЕНЕВОЮ АКЦЕНТУАЦІЄЮ У ДРАМІ-ФЕЄРІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

У статті зроблено спробу описати особливості кореневого наголошення похідних прислівників, що утворені від різних частин мови суфіксальним способом. У межах словотвірної пари кореневий наголос похідного прислівника може бути як рухомим, так і нерухомим. Рухомість наголосу визначається парадигматичною характеристикою наголосу, тобто за наголошеними морфемами твірних і похідних слів. Таким чином, коренева акцентуація прислівників може бути наслідком переміщення наголосу із суфікса або флексії. У зв'язку з тим, що акцентуація деяких слів змінювалася протягом останнього століття, то можливим є варіантне співвідношення деяких прислівників з акцентними типами. Серед основних причин, що пояснюють зміну наголошення, є дія аналогії, вплив діалектного наголосу та необхідність збереження віршового розміру.

Ключові слова: акцентний тип; акцентуація прислівників; кореневий наголос; рухомий наголос; словотвір прислівників.

Характерною рисою наголошення прислівників є те, що вони переважно зберігають наголос твірного слова. Закономірності наголошення прислівників вивчали В. Складенко [11], В. Винницький [4], В. Гальчук [7], І. Вихованець [6], чії праці ґрунтуються на ідеях, започаткованих О. Потебнею [14], Л. Булаховським [1], В. Дібо [12], Х. Стангом [15]. Зв'язок наголошення різних частин мови, зокрема прислівників, та поезії відображений у дослідженнях В. Винницького [4], В. Желязкової [8], Р. Міджина [10]. Проте, повний опис становлення акцентної норми можливий за урахування особливостей, що виникають внаслідок зміни акцентуації протягом розвитку мови.

Тому, мета статті – дослідити рухомість кореневого наголосу під час утворення суфіксальних прислівників від різних частин мови в діхронічному аспекті.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- розподілити суфіксальні прислівники за акцентними типами, виділивши групи з кореневою акцентуацією;
- визначити, які прислівники змінили акцентний тип у зв'язку зі зміною акцентуації твірного чи похідного слова у словотвірній парі;
- з'ясувати, якщо це можливо, причини акцентуації, відмінної від сучасної.

У сучасній українській літературній мові суфіксальні утворення найпоширеніші. Найчастіше вони зберігають акцентуацію твірних слів. Суфіксальні прислівники мають кореневий або суфіксальний наголос, які ми, услід за В. Винницьким, розподіляємо за акцентними типами. Розподіл відбувається відповідно до наголошених морфем у твірному та похідному словах. Перша літера аббревіатури акцентного типу вказує на наголос у твірному слові, а друга – на наголос у похідному утворенні. Одна літера в назву акцентного типу є

показником нерухомого наголосу в межах словотвірної пари. Таким чином, у драмі репрезентовані прислівники, що належать до таких акцентних типів (далі – а. т.):

– до а. т. К належать прислівники, що зберігають кореневу акцентуацію твірних частин мови (*шко́да, лі́том, бли́скавкою, ча́сом; бага́то, бі́ло, вира́зно-щиро, ві́чно, го́йно, дарéмне, до́бре, до́вго, ле́псько, ло́бо, ні́жно, пі́шно, при́кро, ра́но, серди́то, спо́кійно, чи́сто, геть-чи́сто; байду́же, смі́шно, со́лодко; тричі; гі́рше, лі́ше, бі́льше*);

– до а. т. КС належать прислівники *байду́же, буйні́ше давнó, жаді́бно*, у яких відбувається перенесення кореневого наголосу на суфіксальний;

– до а. т. ФК належать прислівники, які характеризуються відтягненням наголосу з флексії твірного слова на корінь похідного (*му́лко, тя́жко, цу́пко, стра́шно, су́мно, су́хо, ча́сто, ду́шно; швиді́ше*). Низка прислівників може класифікуватися як а. т. К або ФК, завдяки паралельному наголосу твірних прикметників на час написання твору (*вира́зно, ма́рно, трудо́но, гру́зько*);

– до а. т. ФС належать прислівники суфіксальний наголос яких збігається із флексійним наголосом твірного слова (*шко́да, часо́м, порá, зимо́ю*);

– до а. т. СК належить прислівник *гли́боко*, який характеризуватися відтягненням наголосу з суфікса на корінь під час словотвору;

– до а. т. С належать прислівники, що характеризуються збереженням суфіксального наголошування твірного прикметника (*гарне́нько, довге́нько, рівне́нько, хороше́нько, чепурне́нько; хутчі́й*).

Коренева акцентуація охоплює найбільшу кількість суфіксальних прислівників, що і стало предметом дослідження цієї статті. Коренева наголошення загалом

відповідає наголосові твірних слів різних морфологічних класів [4, с. 445].

Від називного відмінка іменника утворився прислівник *шкода*, що є омонімічним до твірного іменника. Саме наголос виконує диференційну функцію при визначенні частиномовної належності слова, а отже – його семантики. Майже в усіх випадках фонемно ідентичні прислівники (омографи) виникли внаслідок розщеплення семантики твірного слова.

В акцентованих українських пам'ятках прислівник *шко́да* у значенні «жаль; даремно» засвідчений з подвійним наголошуванням: *шко́да* (Зін. Прип., с. 56) і *шкода́* (Зін. Прип., с. 256, двічі). У працях кінця XIX – початку XX ст. аналізований прислівник наведено з різним наголошуванням, а в деяких джерелах наголос виступає засобом диференціації значень слів. Як зазначає В. Винницький, подібний акцентний розподіл виявляється і в українській класичній поезії: *шко́да* (жаль) (П. Гулак-Артемівський, Ю. Федькович, Б. Грінченко), *шкода́* (жаль) (М. Костомаров, Л. Глібов, М. Кропивницький, Володимир Самійленко), *шко́да* (жаль) – *шкода́* (даремно) (С. Руданський, О. Маковея, А. Кримський), *шко́да* і рідше *шкода́* (жаль) – *шкода́* (даремно) (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Старицький, І. Манжура, П. Грабовський, І. Франко, Леся Українка): *Ні того всього мені шко́да* (М. Старицький), *Але ж літечко – шкода́!* (М. Старицький, наголос у тексті); *Без хліба те чудо вчинити шкода́* (М. Старицький, наголос у тексті).

У сучасних словниках і працях відсутня послідовна диференціація значення за допомогою наголосу: *шко́да* (УЛВН, с. 718); *шко́да* і *шкода́* (Головащ., с. 187), *шкода́* (СУМ XI, с. 478 – 479); *шко́да* (жаль) – *шкода́* (марно, даремно) (Караван., с. 109; 460). Така ж тенденція до різної акцентуації відбита у поезії XX ст.: *шкода́* і рідше *шко́да* (М. Рильський, Л. Первомайський), *шкода́* (В. Сосюра, М. Вороний, Д. Павличко), *шко́да* (М. Зеров, М. Бажан, Олександр Олесь, Євген Маланюк, П. Усенко, А. Малишко, І. Муратов, М. Нагнибіда, С. Олійник, П. Воронько, Л. Костенко, І. Драч): *Ніхто чомусь не пам'ята – а шко́да* (М. Рильський), *Шко́да, несила вже мені* (М. Рильський).

Таким чином, В. Винницький вважає, що рекомендованим є кореневий наголос прислівника *шко́да* в значенні «жаль» і прийнятним – суфіксальний *шкода́*, а в значенні «марно, даремно, некорисно» слід вживати суфіксальну акцентуацію – *шкода́* [5, с. 167–168].

Леся Українка вживає аналізований прислівник п'ять разів у драмі «Лісова пісня». Усі зазначені прислівники мають значення «жаль». Проте, їхня акцентуаційна характеристика різна: три форми мають кореневий наголос *шко́да* (ЛП, с. 228, 266, 274), а дві – суфіксальний *шкода́* (ЛП, с. 234, 282). Уважаємо, що такий наголос був використаний для збереження ритму, проте такий факт наголошення дозволяє відносити цей прислівник до а. т. КС.

Велика кількість прислівників мотивується іменниками усіх трьох родів у формі орудного однини. Наприклад: *літом* (ЛП, с. 222) ← *літом* (Грінч. II, с. 371; УЛВН, с. 313; Погр. ОС, с. 313), *часом* (ЛП, с. 218, 222, 247, 254) ← *часом* (Грінч. IV, с. 445; УЛВН, с. 701; Погр. ОС, с. 606), *бліскавкою* (ЛП, с. 274) ← (Грінч. I, с. 74; УЛВН, с. 49; Погр. ОС, с. 53).

Наголошування прислівників, утворених від іменників у формі орудного однини без прийменника, переважно збігається з акцентуацією твірних слів: *ва́лом, бігце́м, зимо́ю*. Більше того, сучасне акцентування збігається з наголошуванням іменників у пізньопраслов'янській мові. Словоформи **č'asomь* [11, с. 103], **l'ětomь* [11, с. 115] належали до баритонованої а. п. і характеризувалися динамічним наголосом на кореневому складі.

Проте така адвербіалізація іноді супроводжувалася зміною наголосу. Свідченням цього є наявність в українській мові деяких прислівників, що мають відмінне акцентування від фонемно тотожних іменників чоловічого роду у формі орудного однини. І. Верхратський зауважував, що такі прислівники у західноукраїнських говорах часто вживаються з наголосом на останньому складі: *часо́м, ладо́м, слідо́м*, а в українській мові вони побутують з парокситонним наголошуванням: *ча́сом* і под. [4, с. 303].

Леся Українка вживає цей прислівник переважно з кореневим наголосом, що відповідає сучасній акцентній нормі й акцентуації твірного слова. Однак у одному випадку був ужитий суфіксальний наголос *часо́м* (ЛП, с. 254), що походить із акцентованої флексії. Очевидно, таке наголошування пов'язане з діалектним впливом і тенденцією до збереження ритму поезії, оскільки сучасна акцентна норма засвідчує тільки кореневий наголос *ча́сом* (УЛВН, с. 701; Погр. ОС, с. 606).

У тексті «Лісової пісні» вжито низку якісно-означальних прислівників, що походять від прикметників, які зберігають наголос твірного слова і належать до акцентного типу К: *бага́то* (ЛП, с. 222, 248) ← *бага́тий* (Грінч. I, с. 16; УЛВН, с. 33; Погр. ОС, с. 38), *бі́ло* (ЛП, с. 218) ← *бі́лий* (Грінч. I, с. 64; УЛВН, с. 46; Погр. ОС, с. 51), *ви́разно-щі́ро* (ЛП, с. 250) ← *щі́рий* (Грінч. IV, с. 526; УЛВН, с. 719; Погр. ОС, с. 624), *ві́чно* (ЛП, с. 268, 269) ← *ві́чний* (Грінч. I, с. 243; УЛВН, с. 114; Погр. ОС, с. 116), *го́йно* (ЛП, с. 251) ← *го́йний* (Грінч. I, с. 299; Погр. ОС, с. 141), *даре́мне* (ЛП, с. 253) ← *даре́мний* (Грінч. I, с. 358; УЛВН, с. 149; Погр. ОС, с. 154), *до́бре* (ЛП, с. 205, 222, 234 – двічі, 255) ← *до́брый* (Грінч. I, с. 497; УЛВН, с. 164; Погр. ОС, с. 170), *до́вго* (ЛП, с. 213 – двічі, с. 280) ← *до́вгий* (Грінч. I, с. 401; УЛВН, с. 165; Погр. ОС, с. 170), *ле́псько* (ЛП, с. 211) ← *ле́пський* (Грінч. II, с. 356; Погр. ОС, с. 308), *ло́бо* (ЛП, с. 225, 245) ← *ло́бий* (Грінч. II, с. 3; УЛВН, с. 316; Погр. ОС, с. 316), *ні́жно* (ЛП, с. 222, 226) ← *ні́жний* (Грінч. II, с. 566; УЛВН, с. 372; Погр. ОС, с. 372), *ні́шино* (ЛП, с. 236) ← *ні́шний* (Грінч. II, с. 155; УЛВН, с. 441; Погр. ОС, с. 418), *при́кро* (ЛП, с. 222) ← *при́кий* (Грінч. II, с. 421; УЛВН, с. 503; Погр. ОС, с. 460), *ра́но* (ЛП, с. 219) ← *ра́нній* (Грінч. IV, с. 6; УЛВН, с. 543; Погр. ОС, с. 485), *серди́то* (ЛП, с. 225) ← *серди́тий* (Грінч. IV, с. 115; УЛВН, с. 597; Погр. ОС, с. 521), *спокі́йно* (ЛП, с. 269 – двічі, с. 274) ← *спокі́йний* (Грінч. IV, с. 183; УЛВН, с. 621; Погр. ОС, с. 538), *чи́сто* (ЛП, с. 218) і *геть-чи́сто* (ЛП, с. 274) ← *чи́стий* (Грінч. IV, с. 464; УЛВН, с. 704; Погр. ОС, с. 610).

Проте частина випадків прикметниково-прислівникового словотвору характеризується ускладненнями, які розглядатимуться далі на прикладі прислівників *байду́же* (ЛП, с. 222) ← *байду́жий* (Грінч. I, с. 21;

УЛВН, с. 35; Погр. ОС, с. 40), *марно* (ЛП, с. 276) ← *марний* (Грінч II, с. 406), але *марний* (УЛВН, с. 322) і *марний* (Погр. ОС, с. 324), *смішно* (ЛП, с. 250) ← *смішний* (Грінч. IV, с. 159), але *смішний* (УЛВН, с. 612; Погр. ОС, с. 532), *трудно* (ЛП, с. 267) ← *трудний* (Грінч. IV, с. 289), але *трудний* (УЛВН, с. 659; Погр. ОС, с. 571), *вирізано-щиро* (ЛП, с. 250) ← *вирізний* (Грінч. I, с. 181) але *вирізний* (УЛВН, с. 85; Погр. ОС, с. 89).

В українській мові поодинокі прислівники на *-e* омонімічні прикметникам середнього роду, але їхня частиниомовна належність диференціюються завдяки наголосу. Наприклад, прикметник *байдуже* має постійний наголос на другому складі кореня, а співвідносний прислівник характеризується варіантною акцентуацією: *байдуже* і *байдужé*. М. Наконечний стверджував, що «нормою слід уважати форму *байдуже*, що зберігає наголос слів словотвірного гнізда (*байдужий, байдужний, байдужливий, байдужість, байдужність, байдужно, байдужливий, збайдужіти*)» [5, с. 310].

І. Огієнко пояснює акцентуацію початкового складу дією аналогії до прислівників на *-o*, що походять від три- чи багатоскладових якісних прикметників із наголосом на передостанньому складі. Під час творення прислівника наголос пересувається на кореневий склад (третій з кінця, а не другий, як це характерно для прислівників з основою на шиплячий): *дешевий* – *дешево*, *байдужий* – *байдуже*, але *дуже*, *рішуче* і под. Відтак, прийнятною є акцентуація другого складу прислівника не *-e*, що походить від прикметника з основою на шиплячий, які характеризуються послідовною акцентуацією передостаннього складу: *байдужий* – *байдуже*, *трудячий* – *трудяще*, *хіжний* – *хіжо* [9, с. 159, 218–219]. Дослідник не заперечує існування наголосу на кінцевому складі завдяки існуванню другорядного наголосу, яким характеризувалися кінцеві відкриті склади багатоскладових слів [9, с. 19]: *байдужé, гарячé, хорошé*.

Словник за редакцією Б. Грінченка допускає акцентуацію кожного з трьох складів слова: *байдужé* (Грінч. I, с. 21). Автор «Лісової пісні» вживає прислівник *байдуже* в такому контексті:

*Калина так хизується красою,
що байдужé їй до всього на світі* (ЛП, с. 222).

У такій позиції можливі два варіанти наголошування аналізованого прислівника. Відповідно до віршового розміру (тут послідовно збережений ямб), слід наголошувати перший склад, що не суперечить літературній нормі часу написання твору і відбито в сучасних словниках *байдуже* (УЛВН, с. 35; Погр. ОС, с. 40). Проте ритм віршового рядка дозволяє акцентувати і останній склад прислівника, що не суперечить літературній нормі часу написання твору, однак не зберігається в сучасній літературній нормі. Отже, аналізований прислівник у творі відносимо до а. т. К.

Літературна норма кін. XIX – поч. XX ст. допускає вживання прикметників *вирізний* (Грінч. I, с. 181), *марний* (Грінч. II, с. 406) і *трудний* (Грінч. IV, с. 289) з варіативним наголосом. Таким чином, акцентний тип похідних прислівників можна визначити як К або КФ відповідно до флексійного наголосу. У сучасній українській літературній мові прикметники *вирізний*

(УЛВН, с. 85; Погр. ОС, с. 89) і *марний* у значенні «даремний» (УЛВН, с. 322; Погр. ОС, с. 324) зберігають тільки кореневий наголос, тому акцентний тип прислівників визначаємо як К. Прикметник *трудний* (УЛВН, с. 659; Погр. ОС, с. 571) зберігає тільки флексійний наголос, внаслідок чого похідний прислівник належить до акцентного типу ФК.

Твірний прикметник *смішний* (Грінч. IV, с. 159) змінив свою акцентуацію на флексійну: *смішний* (УЛВН, с. 612; Погр. ОС, с. 532), що змінило акцентний тип прислівника *смішно* (УЛВН, с. 612; Погр. ОС, с. 532) з К на КФ.

Нормалізація наголосу прислівника *вирізано* проходила ще протягом XIX ст.: *вирізано* (Грінч. I, с. 181); *вирізано* (М. Старицький), *вирізано* і рідко *вирізано* (І. Франко): *І вітер б'є мене в очі І свище – чую вирізано* (І. Франко), *Всіх таборів шпагами вирізано так Вписали* (І. Франко).

У сучасній українській літературній мові згадані прислівники мають усталене акцентування, наприклад: *О, як у них вирізано знати Минулого й нового грань!* (Рильський V, с. 29). Лексикографічні джерела також подають кореневу акцентуацію: *вирізано* (УЛВН, 85). Хоча зрідка в поезії (та й живому мовленні) трапляється відхилення від такого наголосу: *...Щоб вирізано з мли голубої...* (Бажан I, с. 365) [4, с. 453–454].

Одним із важливих акцентуаційних законів української мови, за твердженням І. Огієнка, є перенесення наголосу прислівника на початковий склад при творенні його від дво- чи трискладового прикметника з наголосом на кінцевому складі [9, с. 164, 218]. У драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» рецесивний (відтягнений) наголос мають прислівники, мотивовані прикметниками із флексійною акцентуацією: *грузько* (ЛП, с. 210), *мало* (ЛП, с. 258), *мушко* (ЛП, с. 210), *нізько* (ЛП, с. 265, 290), *тяжко* (ЛП, с. 264), *цупко* (ЛП, с. 227), *часто* (ЛП, с. 222).

Утворений від якісного двоскладового прикметника на *-кий* прислівник *нізько* (ЛП, с. 265, 290) ← *нізький* (Грінч. II, с. 563) належить, таким чином, до акцентного типу ФК. Зазначена характеристика наголосу аналізованого прислівника збережена в сучасній українській літературній мові: *нізько* (УЛВН, с. 371; Погр. ОС, с. 371) ← *нізький* (УЛВН, с. 371; Погр. ОС, с. 371). У пізньопраслов'янській мові повний прикметник **nizьkьjь* [12, с. 105, 106; 11, с. 140] належав до окитонованої а. п. і характеризувався двоскладовою висхідно-спадною інтонацією зі спадом тону, тобто наголосом саме на флексійному складі.

Повний прикметник **čestьjь* [I II, с. 268; V, с. 72–73; 15, с. 102; 11, с. 303–304] також характеризувався в пізньопраслов'янській мові двоскладовою висхідно-спадною інтонацією, флексійний наголос якої зберігся у відповідній прикметниковій формі кінця XIX – початку XX ст. *частий* (Грінч. IV, с. 447). Унаслідок рецесії наголосу в межах словотвірної пари прислівниковий наголос перемістився на корінь *чáсто*. У той самий час короткий прикметник **čestь* [I II, с. 368; V, с. 72–73; 15, с. 102; 12, с. 111; 13, с. 138; 11, с. 303–304] характеризувався односкладовою висхідно-спадною інтонацією на першому складі, як і аналізований прислівник. У сучасній українській мові словотвірна пара *чáсто* ← *частий* (УЛВН, с. 701; Погр. ОС,

с. 606) відтворює первісну акцентуацію короткого прикметника. Отже, відповідно до літературної норми початку ХХ ст. прислівник *часто* належав до акцентного типу ФК, а із сучасного погляду – до а. т. К.

Решта наведених прислівників цієї групи послідовно зберігає а. т. ФК: *му́лко* ← *мулкий* (УЛВН: *му́лко* ← *мулкий* с. 340; Погр. ОС, с. 344), *тя́жко* ← *тяжкий* (УЛВН, с. 662; Погр. ОС, с. 573), *цупко* ← *цупкий* (УЛВН, с. 699; Погр. ОС, с. 605). Для прислівника *гру́зько* (УЛВН, с. 145; Погр. ОС, с. 150) слід зробити уточнення: як на сучасному етапі, так і на момент написання твору чинним був і є а. т. ФК, але для твірного прикметника на початок ХХ ст. характерною була варіантна акцентуація: *гру́зький* (Грінч. I, с. 333), що означає можливість визначати а. т. як К і ФК.

Рецесивним наголосом характеризуються прислівники, утворені від двоскладових прикметників на *-ний*, які характеризуються флексійним наголосом. У «Лісовій пісні» знайдено такі приклади цього явища: *ду́шно* (ЛП, с. 210), *сму́тно* (ЛП, с. 250), *ста́шно* (ЛП, с. 213, 235, 281), *су́мно* (ЛП, с. 272).

Прислівники *сму́тно*, *ста́шно* і *су́мно* як на початку ХХ ст., так і в сучасній українській літературній мові відповідають нормативному наголошенню й характеризуються рецесією наголосу в межах словотвірної пари: *сму́тно* ← *сму́тний* (Грінч. IV, с. 160; УЛВН, с. 613; Погр. ОС, с. 532), *ста́шно* ← *стра́шний* (Грінч. IV, с. 214; УЛВН, с. 632; Погр. ОС, с. 547) і *су́мно* ← *сумний* (Грінч. IV, с. 229; УЛВН, с. 636; Погр. ОС, с. 550).

Прислівник *ду́шно* ← *душний* (Грінч. I, с. 160) у сучасній українській літературній мові змінив а. т. з ФК на К, оскільки змінилося наголошування твірного слова: *ду́шний* (УЛВН, с. 183), хоча деякі лексикографічні джерела подають *ду́шний* і *душний* (Погр. ОС, с. 184).

Серед прислівників, утворених від інших прикметників на *-ий*, які характеризуються флексійним наголосом, варто виділити лексему *су́хо* (ЛП, с. 238) ← *сухий* (Грінч. IV, с. 232). Флексійний наголос прикметника в цьому випадку має пізніше походження. Початковий наголос був кореневим, що збереглося в діалектному мовленні [9, с. 159]. У пізньопраслов'янській мові короткий прикметник **súxъ* [I II, с. 368, 418; V, с. 72–73; 15, с. 103; 12, с. 25, 157; 13, с. 138; 11, с. 142] належав до рухомої а. п. і характеризувався довгою спадною інтонацією на кореневому складі, звідки, можна припустити, походить наголос аналізованого прислівника. Повний прикметник **súxъjъ* також належав до рухомої а. п. і характеризувався двоскладовою висхідно-спадною інтонацією, наголос на другому складі якої зберігся у твірному прикметнику *сухий*. У сучасній українській літературній мові акцентування словотвірної пари *су́хо* ← *сухий* (УЛВН, с. 638; Погр. ОС, с. 552) збігається з акцентуванням її в «Лісовій пісні».

До а. т. К, але з рецесією наголосу на склад вліво, належить прислівник *со́лодко* (ЛП, с. 219, 286), утворений від трискладового якісного прикметника на *-кий* з наголосом на передостанньому складі *солóдкий* (Грінч. IV, с. 166). Ця акцентуація збережена в сучасній літературній нормі: *со́лодко* ← *солóдкий* (УЛВН, с. 614; Погр. ОС, с. 533).

Відтягнення наголосу у прислівника відбувається здебільшого на ґрунті південно-західних говорів:

со́лодко (Грінч. IV, с. 166); *со́лодко* (С. Руданський, Я. Щоглів, А. Кримський), *солóдко* (М. Шашкевич, І. Франко, О. Маковей). У поезії ХХ ст. (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, Л. Костенко) функціонує рецесивний наголос [4, с. 457].

Л. Булаховський, говорячи про напрямок аналогії в таких прислівниках, указував на давні відношення типу *солóний* : *со́лоно*, *весéлий* : *вéсело*, *дешéвий* : *дéшево* і под. Можливо, що аналогії саме цього типу своєю появою завдячують наголоси *вісо́ко*, *глибо́ко*, *ши́роко*. Цілком імовірний вплив зазначеної групи на *хорóший* : *хóроше*. Аналогічний характер наголосу на корені очевидний у прислівниках *бо́ляче* (при *боляче́*), *га́ряче* (при *гаряче́*) [I II, с. 435; 3, с. 456].

Якщо розглядати прислівник *глибо́ко* (ЛУ, 219, 286) лише з погляду його функціонування в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», то він нічим не відрізнятиметься від прислівника *со́лодко*. Але зважаючи на те, що літературна норма кінця ХІХ – початку ХХ ст. уможливила варіантне наголошування прислівника *глибо́ко* (Грінч. I, с. 288) ← *глибо́кий* (Грінч. I, с. 288), звертаємо увагу, по-перше, на можливість варіативного визначення акцентного типу аналізованого прислівника в діакронії (як СК або як С), а по-друге, на збіг акцентуації у творі та сучасної акцентної норми: *глибо́ко* (УЛВН, с. 133; Погр. ОС, с. 138).

З кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. починається відтягнення наголосу в прислівниках *висо́ко*, *глибо́ко*, *ши́роко*, яке триває й досі. У сучасних працях існує розбіжність у визначенні їх наголосу. Рецесивні зміни у різних говорах української мови відбуваються неоднаково. У південно-східних і північних діалектах наголос в основному відтягнувся на корінь, а в південно-західних він залишився на суфіксі *-ок-* [4, с. 460].

Прислівники, мотивовані числівниками, зберігають їх давню кореневу акцентуацію [2, с. 159]. У аналізованому творі прислівник *три́чі* (ЛП, с. 211) характеризується кореневою акцентуацією, що збігається з нормативним акцентуванням у лексикографічних працях різних періодів: *три́чі* (Грінч. IV, с. 284; УЛВН, с. 657; Погр. ОС, с. 569). У пізньопраслов'янській мові твірний числівник **trъje* і **tri* [I IV, с. 353; 13, с. 139; 11, с. 148] належали до рухомої а. п. і характеризувалися наголошеним кореневим складом у називному, давальному і знахідному відмінках, що збереглося в аналізованій лексемі й сучасній акцентній нормі.

Форми вищого ступеня, утворені суплетивним способом, також характеризуються кореневою акцентуацією: *гі́рше* (ЛП, с. 250), *лі́пше* (ЛП, с. 228, 247, 257, 259), *бі́льше* (ЛП, с. 244, 258, 273). Кореневий наголос має прислівник вищого ступеня з консонантним суфіксом: *шві́дше* (ЛП, с. 243, 275). Така акцентуація розповсюджується і на прислівники найвищого ступеня порівняння: *найбі́льше* (ЛП, с. 250), *найкра́ще* (ЛП, с. 204). Однак, ступеньовані прикметники, утворені морфемним способом, уже належать до а. т. С: *бу́йніше* (ЛП, с. 253), *ху́тчій* (ЛП, с. 216, 223, 254, 256).

Отже, найбільша кількість суфіксальних прислівників (29) у творі належать до а. т. К. По одному прислівнику належить до а. т. КС і СК. Варіантним визначенням а. т. (К або ФК) характеризуються чотири прислівники. До а. т. ФК належить вісім прислівників, а до а. т. ФС – два. Варто зазначити, що

з метою збереження ритмічного малюнку поетичного мовлення деякі прислівники було вжито з різною акцентуацією, що відносить ї до різних а. т. Крім того, під час розвитку акцентуаційної норми української літературної мови прислівники могли переходити з одного а. т. до іншого, спрощуючи свою акцентуаційну характеристику (прислівники *байдуже*, *віразно*, *мárно* належать у сучасній українській мові тільки до а. т. К, *трудно*, *зрузько* – до а. т. ФК, а *глибоко* – лише

до а. т. СК), ускладнюючи її (прислівник *душно* класифікується як а. т. К або ФК), або змінюючи її (*смішно* належить до а. т. ФК). Основними причинами відмінностей від сучасної акцентної норми вважаємо діалектний вплив, необхідність збереження віршового розміру, дію аналогії. Перспективним залишається опис особливостей акцентуації інших, зокрема неіменних, частин мови у драмі-феєрії «Лісова пісня» як вагомому етапу становлення літературної норми.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Головац.** – Головацук С. І. Складні випадки наголошення : [словник-довідник] / С. І. Головацук. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.
- Зін. Прип.** – Зіновій К. Вірші. Приповіді посполиті (XVII–XVIII ст.) [Електронний ресурс] / К. Зіновій / Підг. тексту І. П. Чепіги. – Київ : Наук. думка, 1971. – 389 с. – Режим доступу до книги : <http://litopys.org.ua/klyment/kly.htm>. – Назва з титул. екрану.
- Караван.** – Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – Київ : Кобза, 1995. – 470 с.
- Погр. ОС СУМ** – Орфоепічний словник / Укладач М. І. Погрібний. – К. : «Радянська школа», 1984. – 630 с.
- Словник української мови : Академічний тлумачний словник [в 11-ти т.] [Електронний ресурс] / Зав. редакцією М. Л. Мандрика. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1970–1980. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
- Грінч.** – Словарь украинского языка [у 4-х т.] / Упоряд. Б. Грінченко ; надруков. з вид. 1907–1909 рр. фотомеханіч. способом. – К. : Видавництво АН УРСР, 1958. Т. I : А-Ж. – К., 1907. – 539 с. Т. II : З-Н. – К., 1908. – 578 с. Т. III : О-П. – К., 1909. – 511 с. Т. IV : Р-Я. – К., 1909. – 568 с.
- ЛП** – Українка Леся. Лісова пісня: драма-феєрія / Леся Українка // Зібрання творів у дванадцяти томах. – К., 1976. – Том 5 : Драматичні твори. – 342 с.
- УЛВН** – Українська літературна вимова і наголос : [словник-довідник] / Укладачі І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербатюк ; відпов. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1973. – 724 с.

ЛІТЕРАТУРА

- Булаховський Л. А. Вибрані праці [в 5-и т.] / Л. А. Булаховський. – К., 1975–1980. – Т. I–V.
- Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI–початок XVIII століть) / З. М. Веселовська. – Харків : Вид-во Харк. ун-ту, 1970. – 163 с.
- Верхратський І. Про говір галицьких лемків / І. Верхратський. – Львів, 1902. – 489 с.
- Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток / В. М. Винницький. – Львів : Більбос, 2002. – 578 с.
- Винницький В. М. Функційне навантаження українського наголосу : [монографія] / В. М. Винницький. – Львів : ДП Видавничий дім «Укрпол», 2010. – 376 с.
- Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; за ред. І. Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
- Гальчук В. Ю. Історія акцентуації відіменникових прислівників в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. Ю. Гальчук. – К., 1996. – 20 с.
- Желязкова В. В. Наголошення прикметників, займенників, числівників та прислівників в «Енеїді» І. Котляревського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Желязкова. – К., 2001. – 19 с.
- Митрополит Іларіон. Український літературний наголос : [мовознавча монографія] / І. Огієнко. – Вінніпег, 1952. – 304 с.
- Міджин Р. С. До історії становлення акцентуаційних норм (на матеріалі поетичного мовлення Лесі Українки) / Р. С. Міджин // Вісник Львівського університету. – Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 507–513.
- Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія : [монографія] / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 344 с.
- Дыбо В. А. Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском / В. А. Дыбо. – М., 1981. – 272 с.
- Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской : [монографія] / А. А. Зализняк. – М. : «Наука», 1985. – 430 с.
- Потебня А. А. Ударение / Подгот. к изд. В. Ю. Франчук. – К. : Наук. думка, 1973. – 216 с.
- Stang Ch. S. Slavonic accentuation / Ch. S. Stang. – Oslo, 1957. – 192 p.

Е. С. Шестопап,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

СУФФИКСАЛЬНЫЕ НАРЕЧИЯ С КОРНЕВОЙ АКЦЕНТУАЦИЕЙ В ДРАМЕ-ФЕЕРИИ ЛЕСИ УКРАИНКИ «ЛЕСНАЯ ПЕСНЯ»

В статье описано особенности корневого ударения производных наречий, которые были образованы от разных частей речи суффиксальным способом. В рамках словообразовательной пары ударение на корне производного наречия

может быть как подвижным, так и неподвижным. Подвижность определяется парадигматической характеристикой ударения, то есть морфемами под ударением в мотивирующих и мотивированных словах. Таким образом, корневое ударение наречий может быть следствием перемещения ударения с суффикса или окончания. В связи с тем, что акцентуация некоторых слов изменялась на протяжении последнего века, возможным является вариантное характеристика некоторых наречий с точки зрения акцентного типа. Среди основных причин изменения акцентуации действие аналогии, влияние диалектного ударения и необходимость сохранения размера.

Ключевые слова: акцентный тип; акцентуация наречий; корневое ударение; подвижное ударение; словообразование наречий.

O. Shestopal,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

SUFFIX ADVERBS WITH THE ROOT STRESS IN LESIA UKRAYINKA'S «LISOVA PISNIA» («FOREST SONG»)

In the recent years more and more studies appear to be dedicated to the problem of stressing different parts of speech. This helps to describe the development of the stress norm in Ukrainian. The poetry usually presents the real state of the development of some phenomena because the poet cannot constantly break the accent norm to preserve the rhythm of the verse. The adverbs formed with the help of suffixes are the most common group of derivate adverbs in the Ukrainian language. So, they must be fully described. They can be formed on the basis of nouns, adverbs and numerals. One of the aims of this study is to classify adverbs in order to elicit the tendencies in stressing derivatives. The classification of adverbs is based on the paradigm characteristic of stress in the adverb itself and in its word-formational base. Thus root stress can be found in the root accent type (derivatives preserve the root stress of the word-formation base), the root-suffix accent type (stress moves from the root of the base to the suffix of the derivative), the inflexion-root accent type (stress moves from inflection to root), the suffix-root accent type (stress moves from suffix to root). The largest group of suffix adverbs (29 words) has preserved the root stress of the word-formational base. But many specific cases occurred among the groups with the mobile stress, e.g. reducing the amount of stress variants in the word or changing the stressed morpheme lead to changes in stress features in the adverbs.

Keywords: *accent type; adverb stress; root stress; mobile stress; adverb derivation.*